

Iz kulturne baštine šokačkih Hrvata u Plavni, Vajskoj i Baču

Tako su divanile naše majke

Zvonimir Pelajić*

Sažetak

Rad je nastao kao rezultat ostvarenja projekta udruge „Zora“ iz Vajske pod nazivom „Tako su divanile naše majke“, koji je podržalo Pokrajinsko tajništvo za kulturu i javno informiranje. Projekt obuhvaća šest područja (običaja) koja su nekada uljepšavala život ovdašnjih Hrvata Šokaca, a danas su gotovo zaboravljeni. Terensko istraživanje u Plavni, Vajskoj i djelomice u Baču, tijekom 2014. godine, obavile su Aleksandra Pakledinac i Kata Pelajić te autor ovog teksta. Istraživanje se primarno temelji na etnografskoj građi prikupljenoj tijekom razgovora s četiri kazivačice iz ovih mjesta, a kao sekundarni podaci korištena je, u skromnom obimu, objavljena literatura koja je još uvijek poprilično oskudna i fragmentarna. Iz govora kazivačica može se zaključiti koliko je u ovim mjestima šokačka ikavica sačuvana, a koliki je mah uzela asimilacija, prožimanje različitih kultura i suvremeno doba.

Ključne riječi: šokački Hrvati u Bačkoj, šokačka ikavica, običaji, vjerovanja, crkva, prehrana

Uvod

Tema rada je kulturna baština šokačkih Hrvata u Plavni, Vajskoj i Baču, a istraživanje obuhvaća sljedeća područja: 1. Običaji uz kolijevku (rođenje, babinje, krštenje); 2. Crkveni obredi i običaji o blagdanima (Prva pričest, Krizma, Brašančev, Velika Gospa); 3. Svadbeni običaji (momčenje, djevojčenje, prosidba, vjenčanje, svatovi); 4. Vinogradarski običaji (pudarenje, berba); 5. Prela; 6. Posljednji ispraćaj (običaji uz odar, ukopni obredi, žaljenje).

Ova je građa od velike važnosti za obnovu i očuvanje tradicije i identiteta ovdašnjih Hrvata, a ostvareni rezultati istraživanja lijep su primjer suradnje među udru-

* glazbeni pedagog u mirovini

gama iz dva susjedna mjesta kako bi projekt bio što kvalitetniji i potpuniji. Tekst se temelji ponajviše na kazivanju dviju kazivačica iz Vajske i dviju iz Plavne, a tek se pomalo intervenira kratkim sadržajima iz postojeće literature. Pri tome, polazi se da je *običaj čovjekova druga narav* (latinska izreka) ne ulazeći uvijek u sitne podatke i detaljno opisivanje svih pojedinosti, što je učinilo rad više mozaičko faktografskim prikazom, jer je i sjećanje na zanemarene običaje izbljednulo.

Običaji uz kolijevku: rođenje, babinje, krštenje

O ovoj temi kazivačica Anica Pejčić iz Vajske prisjetila se ovih običaja iz vremena svoje mladosti:

Ja sam u trudnoći pripravila i polako namirila sve što treba kad dite dođe. Prvo sam napravila jastuk, perjasti, uski a dugački i prišla sam čipke odozgod di dođe ditetova glava. Taj jastuk se priklapo na pola. Dobro se umota i uveže. Sašila sam sama košuljice, benkice i kapice. Fašle za vezanje pupka isto sam sama pripravila. Onda smo imali obične pelene od ritkog platna i male pelene.

Žena kad se porodi nije izlazila iz kuće barem šest nedilja. To je doba babinja. U to se vrime žena oporavlja od poroda, a ona koju nije imo ko služit, morala je sve poradit sama. Kad se dite rodi tada se žurilo s krštenjem, da, ne daj Bože, ne umre nekršteno, jer tada su mala dica puno umirala. U moje vrime dite se uvijalo u jastuk i vezale su mu se i ruke i noge. Ja sam moju dicu uvijala pune tri nedilje u jastuk. Pelene su se ručno prale i otkuvavale u loncima.

Mi smo našu dicu krstili za osam dana. Zvali smo samo kumove na ručak. Mama ne ide u crkvu na krštenje. Dite se lipo opravi u posebno ruvo, kapicu i košuljicu i metne u jastuk koji se prikrije lipim prekrivačem ili svilenom maramom, kako je ko mogo i imo. Tada je bio običaj da se kumstvo nasliđivalo od stariji, ko su prija našima bili kumovi, iz te kuće ponovno budu i nama i tako s kolina na kolino. Kršteni kum je darivo što je mogo, srebro ili zlato, il samo novaca il bi kupio ruvo.

Posli krštenja kuma odma prva donosi babinje. Skuva se cili ručak, sve po redu, supa od kokoši, kuvanog mesa i sosa, pečenog mesa, pohanog mesa, kolača. Sve se to naslaže u ceger il u veš korpu. Supa se sipala u kanticu, a meso se slagalo u korpu. Samo su se kolači na tanjuru ili tacni nosili. Korpa se prikriovala lipim svećanim peškirom. Svi šest nedilja porodilji bi donosili rodovi babinje, ko kako može, da porodilja ojača. Obavezno se donosilo i vina jer se govorilo da je to dobro za krv. Bilo je dosta virovanja što se smi, a što ne smi radit. Tako su rekli da kad sunce zađe ne treba ići prigledat malo dite. U sobi di su ležali porodilja i dite bila je svetaljka kod vrati, pa ko kod uđe mora se prikrstiti. Ditetu su pod glavu metali patrice ili križić, a veš se moro pokupit uvik prija zalaska sunca, završila je svoju priču Anica.

U Plavni se ovi običaji nisu mnogo razlikovali od Vajštanskih. Eržika Repa o tome kaže:

Kad je žena bila trudna birali su se kumovi. Kad se počne porađat, otac diteta zove babicu. Babice bi dolazile u kuću obaviti porođaj, a ondak bi otac uzeo medljanu rakiju i išo javit kumovima i rodovima. Kumovi bi oma sutra došli vidit dite i prigledat porodilju. Dicu se ubrzo krstilo jer su govorili: „Ne djaj Bože da dite umre nekršteno!“ Kad se dite krsti kuma donese svilenu maramu il pokrivač za jastuk za nosit dite u crkvu. Dite se umatalo u jastuk na čošak, samo bi glavica virila. Kuma bi sašila lipu kapicu koju su nazivali našoporena kapica (na žabice nacigovana). Jastuk se prekrije prekrivačem il svilenom maramom. U crkvu bi išli kumovi, tata i najbliži rodovi. Kad bi se vratili kući kuma bi dite metnula pod astal. Ko prvi uzme dite, ono će ga najviše voliti. Sutradan kuma donosi babinje. Tri je dana moja kuma donosila babinje, a dikoja samo dan il dva. Kad kuma treći dan donese babinje ondak bude opet ručak za sve. Daljnji rodovi nisu donosili pravu supu već pile na valjušćice, paprikaš il ribe i pečenog mesa. Posli svi redom donose babinje prema dogovoru. Ja sam za prvo dite dobila 28 babinja.

Kad se žena pridigne posli šest nedilja ne nosi dite šorom dok ne ide u crkvu, makar na običnu malu misu poslindanom. Kad dođe iz crkve može nosit dite kod kume i svoje mame. Posli toga sve se dalje normalno radi. Kršteni kumovi tribaju biti ko roditelji, moraju poštivat to dite i brinit se o njemu.

Bila su narodna virovanja da se dite ne smi nosit napolje uveče. Kad sunce sidne veš se ditetov ne smi ostavit napolju. Ni dite se ne iznosi posli zalaska sunca jer su naši stari kazali da idu vištice pa dite sisaju. Mećali su pod jastuk metalni nož i vilicu unakrst. Kad dite puno dreči neki su mislili da je dite urečeno pa su stavljali žar u vodu i tako bajali a s tom vodom umivali dite, ispričala je svoja sjećanja Eržika.

Crkveni obredi i običaji o blagdanima: Prva pričest, Krizma, Brašančevo, Velika Gospa

Treba napomenuti da utjecaj crkvenih blagdana još uvijek ima veliko značenje u životu ovdašnjih mještana. Prema njima se raspoređuje posao, obnavljaju kuće, bijele zidovi, ugovaraju poljodjelski poslovi i drugo. Nažalost, mnogi lijepi običaji u novije su vrijeme zanemareni i valjalo bi ih, koliko-toliko, postupno obnavljati, pa i stvarati novu tradiciju. O ovim događajima i sjećanju iz vlastite mladosti kazivale su Marija Šimunović iz Vajske i Marica Sotinac iz Plavne.

Prva pričest

O Prvoj pričesti i Krizmi u Vajskoj govorila je, još uvijek vitalna i vedra duha, teta Marija koja je rođena u Baču, a udala se u ovo mjesto:

Posli moje devete godine kada sam pohađala treći razred, baš na mladi Uskrs, bila je moja Prva pričest. Tada je puno nas pričešćeno, a mnogi su bili obučeni u narodne nošnje. Moji su bili mogući (imućni) pa su mi dali sašit dugačku bilu aljinu, a kosa mi je bila lipo uredita. Tad se nakon pričesti išlo kod časni sestara. One su nam pripravile bile kafe s cikorijom i napekle kuglofa. To nam je bila sva čast. Dobili smo u pisanoj formi Uspomenu na Prvu svetu pričest. U Baču nas je na pričesti bilo jako puno, svi treći razredi iz Bača, a i dica iz bogatiji kuća iz drugih mista, koja su dolazila u školu u Bač kod časni sestara.

Krizmala sam se pet godina nakon pričesti. To je tako odredio biskup. Bilo je puno krizmanika jer tada bude više generacija što se skupi od krizme do krizme. Ja sam imala obučenu šivanu svečanu haljinu. Krizmani kum je mogo bit kog odabereš, nije se strogo moralo poštivat staro kumstvo ko što se moralo za krštenje. Za dar od kumova uglavnom se dobivalo ruvo za obuć, a neko je dobio sat ili lančić. U ono vrime kumče je išlo kod kumova na ručak. Nakon krizme cure su išle na kongregaciju. To je bilo zaklinjanje da ćemo biti sljedbenice svete Marije. Većinom su sve divojke bile u nošnji.

Gosponoše

Teta Marica je o ovim običajima govorila malo opširnije, a sjetila se još za dva crkvena običaja po kojima je Plavna bila nadaleko poznata. To su Brašančevo (Tijelovo) i Velika Gospa, odnosno običaj Gosponoša koji je bio jedinstven u ovom kraju:

Za moju Prvu pričest mama mi je sašila svečane skute od dereklja i navezla ji lozicom od svile i šljokama. Taka je bila i košulja. Napravila mi je kecelju od crvene svile i prosluk, a imala sam i malu crvenu maramu s rojticama. Kosa mi je bila lipo raspletana. Od nas trideset dvoje samo nas dvi curice i jedan muški smo bili u šokačkom, a sve ostale su bile Mađarice.

Nekoliko godina posli prve pričesti bila je krizma. Obično je neko od rodova bio kum na krizmi. Za poklon smo dobijali nešto malo ruva, a moja kuma i njen čovik posli krizme bili su kod nas na ručku. Posli krizme više nas nisu držali za dicu, bili smo divojke i momci.

U Plavni je bio običaj da crkveni odbor izabere divojke posli krizme iz dobri i poštenu familija da budu gosponoše. Bilo je po šest gosponoša i za nji je bilo odredito misto za klečanje u prvom redu u crkvi. Od krizme do zaruka il udaje divojka je mogla bit gosponoša. Imale smo bilo šlingano ruvo, što se reklo roklje. Nije svako znao uredit roklje pa je wvik bila žena koju se plaćalo da udesi kako triba svim gosponošama. Sve smo imale obute bile sandale, a kadgod smo imale crvenu pantljiku priko prsa svezanu u mašnu na bok. Roklje su se oblačile negdi do poplave 1965. godine. Posli toga su šite bile dugačke aljine i priko nji se stavljala svitlo plava pantljika priko grudi. Po tri gosponoše išle su sa svake strane i nosile kip Majke Božje. Svake mlade nedilje smo se oblačili u gosponoše i išle na ispovid i pričest.

Dobro se sjećam da je u Plavni bio običaj da se na Brašančevo prave kolibice oko crkve i to na sve četiri strane. Najviše su kolibice pravile žene iz crkvenog zbora. One bi se dogovorile koja će di i s koje strane napraviti. Uvijek su ji iste pravile. Od granja bi se pravio kostur, a poslije su bile u crkvi konstrukcije što se montiraju. To su bile neke šipke s kvakama što se montiraju i zakaču. Priko tog kostura metne se guba a potom ponjavice i oltarci. Unutra se stavi jedan astal, priko njega ponjava ili čaršaf s eklama i priko nje ponjavica, puno cviča i slika Majke Božije. Curice su donosile uplitene vince od cviča.

Svadbene običaji: momčenje, djevojčenje, prosidba, vjenčanje, svatovi

Svadbene običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj potaknuli su brojne istraživače da ih zabilježe, ali manje je onih kompetentnih koji bi ove običaje znanstveno obradili. O ovoj kulturnoj baštini, koja je danas gotovo iščezla i zaboravljena, pisali su Janko Janos, Ivan Evetović, Marin Radičev, Stjepan Bartolović (*Stari svatovski običaji u Baču*), mons. Stjepan Beretić, Tomislav Augustinov, Ante Sekulić, Milka Ljuboja, Dimitrije Galenović, a jednu od novih i najpotpunijih monografija o ovoj oblasti objavila je dr. Mila Bosić (*Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Vojvođanski muzej, Novi Sad 1992.). Mi se u ovom radu oslanjamo uglavnom na naše kazivačice. Evo što nam je ispričevala o svojim sjećanjima Anica Pejčić:

Kad sam se zadivojčila imali smo korzo di smo išli šetat, a kadgod su bile igranke i balovi. U početku sam smila bit samo do 8 ili 9 sati i kući. Ko nije išo u crkvu nije mogao na igranku ni ići. To su nam bile prilike da se vidimo i divanimo pa se kogod u kog i zagleda.

Nekima su roditelji ugovarali prosidbu pa i brak, a neki su sami birali pa su njihovi stari išli pitati jel cura za udaj i jel mogu doniti jabuku. Nije baš kod svakog sve išlo po redu. Bilo je da je cura isprošena za jednog, a pobigne i ode za drugog. Za take se reklo da se spinkovala i ošla na jabanu.

Imućniji su išli u prošnju s bogatim darovima, to se zvalo „nositi jabuku“. Jabuka se zakiti i oko nje darovi: ogrlica, lanac, dukati, seferini, kako je ko mogao i imo. Kogod je odma nosio i robu za sašiti ruvo. Ako divojkine roditelji pristanu, dođe i đuvegija. Zaruke su znale katgod potrajati, a katgod se brzo zakaže vinčanje i svatovi. Ako divojka raskine zaruke mora duplo vratiti darove što je dobila kad je isprošena, a ako momak prikiše zaruke i on mora platiti, odnosno divojka tad ne mora vratiti darove.

Kad se utvrdi dan kad će biti svatovi, roditelji odrede kog će se zvati i kako će snositi troškove. Odridu se diverovi koji će ići zvati u svatove, a prvo se zove kum. Diverovi dobiju svaki po čuturu, jednu s vinom a jednu s rakijom. Čature se ukrasu peškirom, ružama i asparagusom.

Na sam dan kad su svatovi skupu se svirci i diverovi kod mladoženje, a kod snaše se kupi njena rodbina. Diveruše su kitile ružmarinom svatove, a svako

je platio kićenje. Grančice ružmarina su se okitile šarenim vrpčama ili sitnim trakicama od kojekake robe. Ondak se ide po kuma a od kuma po snašu. Kad dođu po snašu, a njeni je zaključali pa podmitali lažne snaše dok ne pokažu pravu koju ondak kum otkupljuje. Stari svat vodi proceduru, on je zapovidnik svatova il što su rekli „svatovsko lajalo“. Svekrva i enge donesu ruvo za snašu, a dok snašu oblače pivala se pisma „Lipa Maro, majčino ruvo svlači, majčino svlači, a naše oblači...“. Snaši se na glavu stavlja vinac pleten od zlata ili brun-džuk. Dikoje snaše su imale na glavi od biserja grane.

Svatovi su išli u koloni na vinčanje. Svekrvu se oko šešira stavi vinac paprike i peruška, a svekrvi daju buket i papriku. Prije se vinčalo u općini a ondak u crkvi. Posli vinčanja išlo se na večeru. Tu kuvarice na ulazu postavu korito i metlama brane uč onom ko ne ubaci novaca u korito. Onda ide večera, sve po redu: supa, kuvano, sos, sarma il filovana paprika, zavisi koje je doba godine, zatim dolazi pečenje, kolači i torte. Posli se prikazuju darovi. Kuvarice zamotaju ruku, da se kao popurila, pa svatovi daju prilog. Taj novac je išo kuvaricama. Prid ponoć bude snašin tanac, a svatovi plaćaju da igraju sa snašom il da snaša odmori i sidne. Kad završi snašin tanac mladoženja je odvede kući da se prisvuče. Onda se neko od muški obuče u snašu pa što dobije novca to dade svircima. Svatovi su bili cilu noć, a ujutro se pratilo kućama. Kad se otprati kuma kući na čošku se igra „jastučak“ (kolo), ondak se jastučak rasiče i istrese perje pa se tako rastiraju svatovi, završila je svoju priču Anica.

O ovim običajima u Plavni svoja sjećanja kazivala je Eržika Repa:

Kad se zakaže vinčanje spremaju se svatovi. Idu diverovi zvat kog triba i nose čuture okićene cvicem i ukrasima od krep papira, noćom, a ne po danu, da se ne dangubi. Kad uđu u neku avliju podviknu „iju-ju“. Nedilju dana se spremalo: peklo, kuvalo, misilo, klala živina, a oni koji će doć u svatove donili bi prinosa. Svako veče pravile su se večere za one koji su radili. I posli svatova još dva tri dana se radilo i raspremalo, a svako veče su bile večere. Snašu je na vinčanje vodio diver pod ruku a s vinčanja je išla s đuvegijom u par. U svatova je kum bio glavni, zapovido bi i upućivo kad se kreće, di se ide, di se staje, kad šta triba radit. Kod đuvegije njegovi roditelji mu priprave sobu, a snaša donosi svoje stvari: 1 il 2 šifonjera, 2 dunje, 2 kreveta, 2 slamarice, 6 jastuka, ponjava i prisvlaka. Kogod je imo i astal i dvi stolice i malo oprave, štafir se to zvalo, kazala je među ostalim Eržika.

Vinogradarski običaji: pudarenje, berba

Zbog pjeskovitih područja ovaj kraj je nekad bio bogat vinogradima i dobrim vinom. Gotovo je svaka dobrostojeća obitelj imala vlastiti vinograd i to je bio trajan posao za stanovnike ovdašnjih sela. U okolici Bača zasađeni su prvi vinogradi nakon odlaska Turaka, a uz rad u njima, nastajali su i razni običaji o kojima je malo što za-bilježeno. Pri prosudbi nečijeg vinograda gledalo se na kome je mjestu zasađen, ima li

kolibu, koliko ima redova te ima li u njemu voćaka i bunar. Vremenom je bilo sve važnije i koja je sorta grožđa u pojedinom vinogradu, jer je o tome ovisila i kvaliteta vina.

Čuvari vinograda nazivali su se pudari i pudarice, a pojedini vlasnici unajmljivali su ih za takve poslove uz različitu naknadu. Mnoge su žene išle u nadnicu vezati vinograd drugima koji to nisu mogli sami. Starinskim vrstama loze nije bilo potrebno prskanje, a u novije doba potrebno ju je zaštititi prskanjem ovisno o vremenskim prilikama.

Svečana završnica vinogradarskih poslova je berba, koja se obavljala *oko Miholja* ili početkom listopada. Berba je obiteljska svečanost u kojoj sudjeluju svi članovi obitelji, pozvani rođaci i prijatelji, a sve poslove usklađuje domaćin. Od ovog događaja nastali su mnogi običaji, ali su o njima novi naraštaji čuli samo iz priča starijih mještana. Šokci su ljubitelji dobrih vina, ali, budući da vinograd traži slugu, a ne gospodara, sve je manje vinograda, vinogradara i lijepih vinogradarskih običaja u ovome kraju. Evo što su nam o tome sažeto ispričale Anica Pejčić i Marija Šimunović iz Vajske i Marica Sotinać i Eržika Repa iz Plavne:

Kadgod je bilo puno vinograda, svud oko sela, i u svakoj leniji. Didaci su pudarili, a cure su išle pudariti samo nediljom. Momci su nas pratili, pa su naši domaći momci bili ljubomorni na ove sa jabane, momke iz drugi mista. Tada su naše momke iz Bača zvali „Čikovi“, Plavanjce „Kesedžari“, Vajstance „Karašari“, a Bodance „Bulješi“.

Jedared sam bez tatinog dopuštenja i znanja otišla s drugama u Plavnu pudariti pa se tata jako uvridio i naljutio. Svaki je vinograd onda imo kolibu, pudari su pravili bečar paprikaš il pečeni krompira ili neko slično jilo, a uz pismu se jilo i šalilo.

U berbu grožđa sazvala se moba. To su uglavnom bili rodbina i prijatelji. Na kolima su se nosila burad – vozione i meljarica. Po danu se jilo ko šta ponese, šunke, kobasice, slanine. Momci i cure su pivali, a kad se išlo kući sidne se na kola i svi cilim putem pivaju, ispričale je Marija.

Anica Pejčić je još dodala:

Kad smo išle ko divojke pudariti zvonili smo da tiramo škvorce. Neko je imo bakariše a neko čegrtaljke i klepetuše. Pudarenje je bila jedna od prilika da se vidu i divanu momci i cure. Momci bi često dolazili kod cura u vinograd. Cure su pudarile danju, do pridveče, a uveče su dolazili dida ili otac ili već neki drugi stariji muškarac iz kuće. Grožđe se u to doba gnjucalo i gazilo nogama što je bilo veselo i šaljivo. Mnogi su volili pit slatkog vina a za večerom su muški pili staro vino.

O ovim običajima u Plavni svoja sjećanja govorila je Marica Sotinać:

Cure su uglavnom pudarile nediljom a momci bi im dolazili u goste. Uveče su pudarili stari dide. Mi smo imali jako velik vinograd, a kad se skupimo divanimo, pivamo i šalimo se. Kad prispi berba gazdarica skuva šunku i to bi se nosilo napolje. U vinogradu se jilo i cili dan se radilo. Kad se dođe kući bude

paprikaša, supe i pečenja, a pekle su se i debele gužvare. Bilo je puno gusaka i pataka pa se najčešće od toga pravila i večera. Pivalo se ko je šta tío, nisu bile određene pisme u berbi. Dica su u berbi kupila bobbe, nosila vodu i iznašala „lipo grožđe“. Na kola je bilo bure i meljarica. Kad se stigne kući zgnječito grožđe se oma istovarilo u velike kace, to su bila velika otvorena burad iz koji se posli otakalo vino.

Eržika Repa se prisjetila još nekih detalja:

Plavanjske cure su išle po danu pudarit i kidat zaperke. Kad su znale da će momci doć cure su se prisvlačile i uređivale. Sićam se jedne pisme koja se pivala dok smo pudarile: 'Pudarice ne pudare grožđe / već pudare da im dika dođe. / Diko moja i jesi i nisi / oženi se da vidim čiji si'. Cili dan se radilo u vinogradu a svi bi se šalili i pivali. Grožđe se bralo i nosilo na kola u vozione. Na kola je moglo stati dva bureta. Nabrano grožđe istresalo se u čabrove. To su drvene posuke od 50 l zapremine, a svaki je čabar imo uši. Kroz nji se provukla motka pa su dvojica muškaraca nosila izmed sebe. Gnjudalo se grožđe odma u čabru pa se istresalo u bude – vozionu. Uveće bi svi zajedno večerali kod domaćina, šalili se i pivali.

Prela: Kućne zabave kao duhovno osvježenje i zajedništvo

Od Tri kralja do Čiste srijede u mjestima oko Bača postojali su mnogi običaji vezani uz zimske proslave u obitelji. Gdjejoji su se zadržali još i danas, a neki se, djelovanjem hrvatskih kulturnih udruga, postupno obnavljaju. To je posao koji zahtijeva puno truda i volje, da se iz nekadašnje bogate tradicije izvuče i istraži ono što je još ostalo u sjećanju starijih mještana. Prije svega, u tom se vremenu završavaju svinjokolje, a započinju neki oblici kućnih zabava koje možemo nazvati prelima. Stariji žitelji sela u ovom kraju sjećaju se tri načina održavanja prela. Prvo je ono prelo kad se žene sastanu te uz preslicu i vreteno ispune dan radom, *divanom* i pjesmom. Drugo je prelo koje se održava u kući gdje ima djevojaka, a treće prelo je prelo upriličeno odmah nakon svinjokolje.

O tome kako su nekada izgledala zimska prela prisjetile su se naše kazivačice iz Plavne i Vajske.

Kad se jedared završu poslovi, odmah nakon Svisvetih, počnu prela. Na Mrtve dane bi se ispekla pogača i to je početak prela. U našem društvu bilo nas je šest parova, pa smo se redali. Išli smo svako več u drugu kuću. Muškarci su se obično kartali, a volili su crnu rotkvu sitno nasickanu i posoljenu pa su mogli na to popit koju čašicu vina više, a mi smo radile naše ručne radove. Svaka žena koja je bila domaćica prelu pripremila je nešto i za pojist: kokica, kuvani kukuruza, bugarke, kolače – šta ko pripremi. Radili smo, divanili pa i pivali. Bilo je uvik veselo. Od ručnih radova neke su vezle ili šlingale, merkale, necale, štrikale, a neke su prele na preslicama. Sve smo to radile pri svićama ili lampama, nije još bilo struje u svim kućama. Prela su trajala sve do Poklada. Prid Poklade smo

pravili večeru. To je bilo završno prelo koje se zvalo refena, govorila je svojedobno pok. Katica Đurković iz Plavne.

O ovim dobrim starim običajima naše današnje kazivačice su se prisjetile toga vremena, koje je bilo mnogo sadržajnije nego danas kada se ljudi sve manje družu.

Sad više nema takvi prela ko što je kadgod bilo. Mi smo išli na puno prela, a i k nama su drugi dolazili. Žene bi radile ručne radove, divanile i pivalo. Muški su obično kartali, divanili i pili vino. Počastili bismo se onim što domaćica kod koje se preli pripravi. Diko bi napuco kokica il spremio kuvani kukuruza. Neke su volile samo divanit i razgledat a nisu ništa radile. Naša baka je za take rekla da su bičkaške. U to zimsko doba, najviše posli Božića pa do korizme bilo je i koje kaki igranki. U Vajski je bilo dvi vrste muzike, na jednom mistu pleh muzika, a na drugom armonika, ispriповijedala je Anica Pejčić iz Vajske.

Marija Šimunović je dodala:

Na prelima se znalo skuvati šunke, jaja i kobasica, a neke donesu bombona u kesici, pa se sve počastimo. Žene su znale bit na prelu priko cilog dana, a i dica bi bila s njima, dok bi muškarci dolazili naveče. U to zimsko doba bilo je više balova u Baču i Vajskoj. Di je sad kuća što je kadgod bila Tončikina gostiona, tu se išlo na ribu. U Baču su balovi bili najviše kod Ivše (čuveni restoran Ivše Kubanova). Tu se igralo i pivalo, bila je muzika za ples i večera do niko doba. Neki bečari volili su i razbit izlog i koješta, al su štetu već ujutru namirili. Moj brat je znao nogom izlog polomit pa ga ujutru plati.

Kazivačica Marija Sotinac iz Plavne se prisjeća:

Imali smo veliko društvo, pa smo se redali kad ćemo kod kog prelit. Starije žene su nosile prelje pa su prele kudeljju, a mi mlađe smo vezle i eklale. Moj tata je pleo mriže. Mama i stara su prele kudeljju a ja sam popredala. Na prelima se mnogo pivalo i muški i žene. Ljudi su se kartali. Prela su uvijek bila zimi, najviše posli Božića počmu prava prela pa traju sve do početka korizme. Domaćini lipo založu peč, kaljevu il paorsku pa fino toplo, a napolju snižina i ladno. Ostajalo se do niko doba noći.

Eržika Repa nam je pripovijedala malo detaljnije o ovim običajima:

Zimi smo išli na prela kad jedared pristanu svi radovi, odma posli Svisveti, a najviše posli Božića pa sve do Poklada, do početka korizme. Išli smo i kad je pado snig pa bude ciča zima, sve škripi pod nogama i ne vidiš drugu stranu šora. Mi žene smo radile razne ručne radove. Koja od nas je domaćica napuca kokica, nakuva kukuruza, ispeče kifla, pogačica, tanke proje. Nakiseli se kukuruzno brašno i utrapi, da odstoji priko noći pa se ujutru ispeče. Ko je imo nasiko bi i kobasica i švargle i pilo se dosta vina. Puno se prelilo, svaki dan osim subote. Muškarci su se uglavnom kartali i divanili. Dikoji su malo i prkosili ženama, zamrsu nam konce il sakriju iglu il oparaju što smo napravili. Pivali smo i igrali i bez muzike, to je bilo pravo druženje i veselje. Mi u kući nismo imali starog svita pa su svi volili doć kod nas. Zato smo mi održavali prelo i

priko reda uvijek kad zatriba kad drugi zbog nečeg nisu mogli primit prelo. Nije bilo struje pa smo davali fitriola za lampe, ko je imo donosio bi i kod drugi koji nisu imali. Prela su trajala do kasno u noć, svaki dan kod drugog, cilu zimu.

O prelima šokačkih Hrvata u ovom kraju nije mnogo pisano, a uz to je mnogo detalja zaboravljeno. Ipak, treba istaknuti da je u Plavni obnovljen znatan dio ovih običaja uključujući i posljednja tri dana poklada, a u Vajskoj je, po uzoru na bunjevačke Hrvate, hrvatska udruga *Zora* započela obilježavati Debeli četvrtak.

Posljednji ispraćaj: običaji uz odar, ukopni obredi, žaljenje

Običaji oko umrlih nisu dostatno zabilježeni, pogotovo kada je riječ o pojedinostima koje su vrlo značajne za rastanak s pokojnicima. O mrtvima se nerado govori, sjećanja i uspomene blijede, a članovi obitelji zanemaruju detalje te je teško istraživati ovo područje kulturne baštine ovdašnjih šokačkih Hrvata. Naše su se kazivače pokušale prisjetiti kako je to nekad bilo, jer danas su ovi običaji poprilično reducirani, zaboravljeni ili, pak, pojednostavljeni sukladno suvremenom životu.

Kad je kogod u kući bio umirući, puno se molilo i zapalila bi se svića kad će izdanit. Ko je stigo zvao bi svećenika za poslidnju pomast. Neko od familije bi opro i obuko mrtvaca, a neki su zvali žene koje su to radile po kućama za naknadu. U kući se postavi u pridnju sobu odar. Molilo se po 15 Očenaša i otajstava i 50 Zdravomarija. U ponoć se mrtvaca pokrije pokrovom. Bližnji te večeri organiziraju ko će sutra šta radit i ko će na sarani šta nosit. Kum je nosio propeće, a kršteni kum križ. Stavljali su se peškiri na križ, na propeće i na barjake. Daća se posli sarane pravila u kući pokojnika. Na povratku s groblja, odma kod širom otvorite kapije, stavi se na stolicu lavor s vodom u koju se metne grumen uglja i peškir za obrisat ruke. Uvijek se kuvo paprikaš, a pravile su se štrudle s koječim i obavezno jedna čista, za dušu pokojnika.

Sutra ujutru, nakon sarane, išlo se na groblje, moli se, zapale se sviće i poškropi grob svetom vodom. Onda se opet ide u kuću pokojnika i pojide se što je ostalo od daće. Kad kogod umre u toj se kući pokriju ogledala, a kerove i mačke bi se zatvaralo da ne dođu u sobu di je mrtvac i da ne bi prošli ispod škrinje.

Kadgod se nisu kupovali vinci, već su se pravili od papira cvitovi i stavljlo bi se list od bršljana il šimšira, a to bi svaka cura nosila na groblje. Za smrt se spremalo ruvo i pokrov od derekljia. Ako je umrla starija osoba ruvo je bilo crno, a ako je mlađa, šareno. Ako je umrlo dite oblačili bi ga u bilu derekljjanu košulju i plavu kapicu s plavim mašnjama ako je deran, a ako je curica, roznjikave mašne. Pokrivali su ji bilim derekljjanim pokrovom. Za dicu i škrinje su bile ofarbane u bilo, kao i za mlade. Te male škrinjice nosile su cure obučene u bilo ruvo. Kad bi umrla cura, obukli bi je u ruvo u koje bi bila obučena da je dočekala bit snaša, ispriповijedala je Anica Pejčić.

Marija Šimunović je dodala još neke pojedinosti:

Sprovod je pratila pleh muzika – vatrogasci. Vatrogascima bi se dalo da odu u koju oće gostionu i namirilo bi im se sve troškove što su pojeli i popili. U Baču se pravila čista gužvara, bez fila, a u Vajskoj s makom, s orasima i koje čime. Kad se kajalo oblačilo bi se „farbarsko“ ruvo, prvo s naopake strane, a posli s prave. Obuvale su se crne valjane pepule.

Marica Sotinac iz Plavne se sjeća:

Mrtvac je ležo u kući, u pridnjoj sobi do ulice. Rodbina posida oko škrinje, a sidilo se u svim sobama. Sutradan kad krene sprovod iznesu škrinju iz kuće, a rodbina klekne i moli se. Izvrnu se stolice na kojima je bila škrinja, a svi se obuku u crninu. Kajalo se po godinu dana. Kogod je za djetom kajo doživotno. Iz crkve se donesu čiraci, a postolje za škrinju je bilo od crnog drveta. Šestero ljudi je nosilo škrinju. Za dicu su bila nosila i bile škrinje. Četiri cure opravite kao gosponoše nosile su škrinjicu do groblja. Ako dite nije bilo kršteno, zvana nisu zvonila niti je sarana bila javna, a ne bi ga ni svećenik saranjivo. Svećenici nisu saranjivali ni one što dignu ruku sami na sebe.

Eržika Repa se sjetila još nekoliko detalja:

Za virastovanje se moralo donit astala i stolica od komšija pa i suđa i escajga, jer se nije imalo toliko u kući koliko treba za daću. Tada se sve u kući obavljalo a danas to više nije tako. Na čelu povorke bi išo kum s križom, propeće, barjaci, vincí, ako ji je bilo, onda svećenik i pivačice, pa čiraci i muški što nosu škrinju. Za škrinjom su išli najbliži rodovi a potom ostali. Posli rodova idu prvo muški a za njima žene. Kod rake bi pivačice pivale „Tilo moje spusti se, u grobnicu lađanu...“. Kad svećenik da znak, spusti se užadima škrinja u raku, svećenik baci malo zemlje i neko od rodbine zahvali svima što su dopratili pokojnika i pozove ih na daću.

Prve nedilje nakon sarane, posli užine, ide na groblje sva rodbina molit i posvetit grob svetom vodom. Dok se kajalo nije se išlo na veselja nit se šta slavilo. Žene su obavezno nosile povezane crne marame.

Zaključak

Iz pripovijedanja kazivačica, i korištene raspoložive literature može se zaključiti da su običaji koji su istraživani u ovom projektu u Baču, Vajskoj i Plavni u velikom omjeru slični, a u nekim segmentima gotovo identični. Šokačka ikavica ostala je samo u tragovima govora u svim ovim mjestima, a većina običaja vezana je uz crkvu i vjerske obrede. Iako je ondašnji život mještana bio skromniji i teži, stanovništvo nije poznavalo rezignaciju, ravnodušnost i čamu, što je karakteristika današnjih ljudi. Možda bi nam primjeri u ovom tekstu mogli biti putokazom kako ljudima vratiti vjeru u sebe, druge i Boga, te u samu vrijednost hrvatske kulturne baštine koju su naši stari stvarali i ostavili je novom naraštaju, da je dalje razvija. Ostaje nam još puno toga za istražiti i predstaviti lokalnoj i široj javnosti, jer „samo barbarin može

ismijavati prošlost“, kazao je prije više od jednog stoljeća hrvatski velikan Antun Gustav Matoš.

Literatura i izvori:

Sekulić, Ante. 1992. *Bački Hrvati*, JAZU, Zagreb.

Bosić, Mila. 1992. *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, Vojvođanski muzej.

Beretić, Stjepan. Svadba u Baču, U: *Subotička Danica*, kalendar za 1987. god., str. 177-198.

Zapisi nekadašnjih kazivača: Kuzma Mišić i Katica Đurković

Kazivačice: Anica Pejčić, Marija Šimunović, Marica Sotinac i Eržika Repa

Summary

*From the cultural heritage of Sokci Croats in Plavna, Vajska and Bac
The way our mothers used to speak*

The work was created as a result of the project realized by the association “Dawn“ from Vajska, entitled “The way our mothers used to speak“, supported by the Provincial Secretariat for Culture and Public Information. The project covers 6 areas (customs) that once embellished the life of the local Croats Sokci, and have been almost forgotten today. Field research in Plavna, Vajska and partly in Bac, was carried out in 2014 by Aleksandra Pakledinac and Kata Pelajic as well as the author of this text. The research is primarily based on the ethnographic material collected during the interviews with 4 narrators from these locations, and as a secondary data published literature which is still rather scarce and fragmentary was used moderately. From the speech of these narrators it can be concluded just how much of the dialect of Sokci, ikavica has been preserved in these places, and how far the assimilation has gone as well as the mixture of various cultures and modern times.

Keywords: Sokci Croats in Backa, Sokci ikavica, customs, beliefs, church, food